

УДК 94 (477.87) «1944-1946» (091)

ОСВІТНЯ РЕФОРМА ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ (1944-1946 рр.): ПЕРЕХІД НА РАДЯНСЬКІ СТАНДАРТИ

Міщанин В. В. (Ужгород)

У статті йдеться про реформування освіти в період Народної Ради Закарпатської України. Автор аналізує законодавство НРЗУ в галузі освіти (декрети, постанови, розпорядження). Вказується на діяльність новоствореного відділу у справах освіти та вирішення ним головних завдань – налагодження роботи шкіл, кадрового забезпечення навчальних закладів. Головний акцент зроблено на дослідженні питання поступового переходу на радянську систему навчання та виховання: запровадження перехідних, а з 1944/1945 навчального року і постійних радянських навчальних планів, підручників, методичного забезпечення; «підвищення

кваліфікації» місцевих учителів; утворення піонерських організацій.

Ключові слова: Закарпатська Україна, освіта, школа, вчителі, УРСР, реформа, піонери.

Дослідженням питань розвитку освіти на Закарпатті займалися як радянські [21], так і сучасні [23; 24; 25] дослідники. Проте науковці приділяли увагу переважно проблемам відновлення мережі шкіл у визволеному Закарпатті, забезпечення їх кадрами, описували успіх радянської влади в освітній сфері. Однак лише останнім часом з'явилися праці, в яких на основі архівних документів вказано на мету, форми й методи здійснення освітньої реформи періоду Народної Ради Закарпатської України (далі НРЗУ) [26; 27].

Серед першочергових завдань в освітній сфері, які постали перед НРЗУ, було створення необхідних умов для функціонування навчальних закладів (відновлення роботи шкіл, кадрове забезпечення), виховання нової інтелігенції [28, с. 147]. Якщо перші два пункти стосувалися насамперед організаційних моментів, то третій мав винятково політичне значення.

Вже на I конференції КПЗУ зобов'язала свої парторганізації і всіх членів Комуністичної партії Закарпатської України (КПЗУ) допомагати народним комітетам «відкривати школи, керуючись принципом обов'язкового безплатного навчання всіх дітей рідною їм мовою», а також «негайно приступити до поновлення організацій трудящої молоді, що примикають до компартії і під її керівництвом ведуть роботу серед робітничої, селянської та учнівської молоді» [16, с. 65]. Власне це і стало певним дороговказом – в якому напрямку йтиме подальший розвиток освіти.

Для керування освітою Закарпатської України було створено відділ освіти, до якого, разом із окружними відділами, входила 41 посадова особа [15, арк. 6]. Його очолив І. Керча. В округах почали працювати інспектори освіти, на яких покладалася відповідальність за стан шкільництва та забезпечення умов праці вчителів [10, арк. 2]. До складу окружних відділів входило по 5 осіб: завідуючий відділом, інспектор політосвітніх установ, референт, ведучий канцелярією, помічник службовець [10, арк. 4].

Народні комітети доклали максимум зусиль, щоб протягом кінця 1944 р. - початку 1945 р. більшість шкіл краю було відремонтовано і в них почалися заняття. Крім того, за вказівкою Народної Ради Закарпатської України під шкільні приміщення додатково виділялися в містах і селах кращі будинки, які належали власникам заводів, фабрик, банків, земельних масивів, великим купцям, церкві. Всього для освітніх закладів було передано понад 360 будинків [21, с. 36].

2 грудня 1944 р. уповноважений НРЗУ у справах освіти І. Керча видав розпорядження про початок навчання у школах Закарпатської України,

а протягом 14 днів окружні інспектори мали надіслати НРЗУ списки всіх учителів [19, 1944. – 2 грудня]. Якщо на початку 1945 р. навчання проводилося в 173 початкових школах (крім того, ще відновили свою діяльність 7 горожанських), то на кінець 1944-1945 навчального року функціонувало вже 530 загальноосвітніх шкіл (500 початкових, 25 горожанських, 5 гімназій). У них навчалось близько 100 тисяч учнів [28, с. 152-153].

З метою організації роботи шкіл НРЗУ прийняла ряд декретів, постанов і розпоряджень. Для прикладу назвемо деякі з них – декрет № 17 від 5 грудня 1944 р. «Про створення Педагогічної Комісії Закарпатської України», розпорядження № 6 від 5 грудня 1944 р. «Про початок навчання в школах Закарпатської України» [18, 1944. – 15 грудня.], розпорядження № 8 від 5 грудня 1944 р. «Про відремонтування шкільних будинків і забезпечення шкіл паливом» [18, 1944. – 15 грудня], декрет № 58 від 20 квітня 1945 р. «Про здержавлення шкіл» [18, 1945. – 1 травня], постанови від 3 липня 1945 р. «Про реформу системи освіти на Закарпатській Україні» [18, 1945. – 15 липня].

Другою проблемою, як справедливо зазначають дослідники, була відсутність кадрів. У 1920-1930-х рр. у школах Закарпаття працювали сотні українських емігрантів із Галичини [30]. Більшість із них виїхала із Закарпаття ще 1939 р., коли наступали угорці, а решта – 1941 р. 1944 року разом із відступаючими угорськими військами, боячись переслідувань з боку радянської влади, покинули Закарпаття російські білоемігранти, серед яких значна частина була вчителями. Відступала й частина прогресивно налаштованої молоді (приміром, В. Маркус, який був делегатом Першого з'їзду Народних комітетів, директор Мукачівської гімназії В. Попович).

Певну «чистку» педагогів провели політпрацівники 4-го Українського фронту, органів НКВС, СМЕРШу, які вже з жовтня 1944 р. - початку 1945 р., коли Закарпатська Україна ще не була офіційно радянською територією, почали переслідування десятків кращих педагогів [13, арк. 1]. Спочатку вони вилучували вчителів угорських і німецьких шкіл, які мали зв'язки з угорськими властями або були наставниками (інколи вимушено) угорських профашистських молодіжних організацій «Левенте», а потім і українських [22]. Скільки вчителів було репресовано, досі невідомо.

Це призвело до того, що вчителів явно не вистачало. За підрахунками В. Гомонная, лише в Рахівському і Тячівському округах не вистачало близько 400 учителів [21, с. 36]. Вже 6 грудня 1944 р. Рахівський окружний комітет розглянув

питання стану освіти в окрузі. Було відзначено невідповідність умов навчання учнів у ряді віддалених від Рахова сіл, відсутність потрібної кількості вчителів [12, арк. 1-2]. 5-6 грудня 1944 р. на засіданні Рахівського ОНК його голова, колишній учитель І. Ткач висловив пропозицію до НРЗУ запросити вчителів із Радянського Союзу (Радянської України): «ми сталися горожанами (громадянами) Східного Союзу, який побудований на інтернаціоналістичній основі. Ця ситуація дає можливість в рідній мові видвигнутися без огляду на соці[альне] положення, згідно походження. Пропонує завести десятирічку в більших, а семирічку в менших селах» [17, с. 105].

Сучасні дослідники схильні до думки про те, що в тих умовах, після років угорської окупації, впровадження радянської системи уявлялося вчителю Закарпаття як кращий вихід із важкого становища, а тому запрошення вчителів зі Східної України допомогло частково вирішити кадрові питання [23, с. 164]. Проте, як зазначає М. Кляп, «серед новоприбулих педагогів була частина таких, які мали низький освітній рівень, недостатньо володіли програмовим матеріалом, нерідко не могли зорієнтуватись в нових обставинах, погано знали побут і традиції краю. Негативний вплив цих факторів підсилювався тим, що вже в 1946-1950 роках почалося протиставлення приїжджих педагогів місцевим кадрам. Побутувала думка, що місцеві педагоги політично ненадійні, недостатньо фахово підготовлені, а приїжджі – це обов'язково приклад висококваліфікованого спеціаліста, носія високої моралі» [24, с. 342].

Разом з тим, НРЗУ розпочинає боротьбу за чистоту вчительських кадрів. Особливо це стосувалося місцевих викладацьких кадрів. У своєму розпорядженні № 224-1/1945 през. від 23 березня 1945 р. уповноважений у справах освіти НРЗУ звертається до окружних шкільних інспекторів: «1. Спрямувати свою роботу на те, щоби у всіх підвідомствених їм школах, в рамках політзанять педагоги навчали своїх вихованців національним принципам Леніна-Сталіна, які вважали правильне розв'язання національного питання однією з вирішальних передумов успішного здійснення соціалістичної революції і створення могутньої Радянської держави, побудованої на дружбі народів. 2. Путем висвітлювання прикладів бойових і трудових подвигів радянського народу виховувати шкільну молодь в дусі палкого і животворного радянського патріотизму, сила якого, – як говорив товариш Сталін, – що він мав своєю основою не расові або національні забобони, а глибoku відданість і вірність народу, своїй Радянській Батьківщині, братську співдружність трудящих усіх націй нашої країни. 3. На прикладах історії боротьби нашого народу з чужоземними загарбниками виховувати шкільну молодь на непримиримую

боротьбу проти всяких проявів фашистської антинародної націоналістичної ідеології, проти проявів звирячого націоналізму всіх мастей, який приводить до розриву дружби між народами. 4. Викривати тих, з рядів педагогів, які своєю діяльністю стараються розірвати братерську дружбу між українським та російським народами» [14, арк. 1].

Та все ж нестача кадрів змусила НРЗУ прийняти постанову від 6 жовтня 1945 р., яка дозволяла залучати семінаристів, котрі навчалися на четвертих курсах Ужгородської та Мукачівської учительських семінарій, для навчання дітей [25, с. 76].

Враховуючи важкі умови праці шкіл та вчителів, особливо в гірських округах, НРЗУ видає постанову «Про поліпшення матеріальних умов вчителів верховинських районів та сіл, віддалених від комунікаційних центрів Закарпатської України». За цією постановою було встановлено місячну оплату вчителів на 200 пенге більше від нормальних ставок; затверджено норми постачання на одну особу: хліба – 700 г на день, борошна – 1500 г на місяць, м'яса й риби – 4.400 г на місяць, жирів – 1000 г на місяць, цукру – 1000 г на місяць, солі – 1000 г на місяць і т. д. [9, арк. 2-3]. Голів окружних та міських народних комітетів зобов'язали до 1 листопада 1945 р. створити всі нормальні умови для вчителів, забезпечивши їх квартирами, паливом на весь зимовий період [6, арк. 2]. Органам прокуратури було доручено взяти під свій контроль постачання вчителів, а винних у несвоєчасному постачанні притягати до судової відповідальності [9, арк. 8]. Та все ж матеріальне становище приїжджого учительства залишалося важким. Навіть 1946 р. 100 вчителів, присланих зі східних областей України, не мали взагалі взуття, близько 2 тис. мали порване взуття, непридатне до вжитку [3, арк. 8]. Значна частина вчителів, не витримавши матеріальних умов, повернулася додому.

Відзначимо й той факт, що приїжджі вчителі перебували під пильним контролем органів державної безпеки, а їхнє листування з родичами та знайомими активно вивчалось. Свідченням цього може слугувати «спецсводка» № 11099 від 19 серпня 1945 р. начальника управління держбезпеки полковника Чередниченка, надіслана на ім'я І. Туряниці. В ній зазначено: «При обробці кореспонденції Ужгородським пунктом цензури Закарпатської України за період з 25 серпня по 10 вересня виявлено ряд листів, в яких прислані вчителі на Закарпатську Україну жаліються на відсутність підручників і програм у школах в результаті чого приходиться викладати за газетними статтями та досвіду набутому в радянських школах» [11, арк. 1].

Та все ж наприкінці 1945 р. всі школи в основному були забезпечені вчителями. В загально-

освітніх школах працювало 2500 учителів. З них у початкових – 2200, у горожанських – 250, у гімназіях – 90. Проте бракувало підручників, навчального приладдя, налагодженої системи підвищення кваліфікації вчителів, методичного забезпечення, все ще слабким був державний контроль за роботою шкіл [26, с. 84].

Третьою проблемою, яку мала вирішити НРЗУ у сфері освіти, була проблема поступового переходу на радянську систему навчання. Ще на початку 1945 р. відділ у справах освіти НРЗУ розробив і затвердив нові навчальні плани для всіх шкіл Закарпатської України. Вводилися значні зміни до навчальних програм, спрямовані як на підвищення якості навчання, розширення наукових знань учнів, так і на прищеплення країнам комуністичних ідей. Відповідно до «Вказівок про запровадження навчальних планів і програм шкіл УРСР у школах Закарпатської України», розроблених народним комісаріатом освіти УРСР, на Закарпатті вже у 1945/1946 н. р. вводився новий навчальний план. В усіх школах було запроваджено викладання української та російської мови й літератури, історії, географії, конституції СРСР та військово-фізичної підготовки [21, с. 37-38]. Політичне керівництво 4-го Українського фронту надало у розпорядження відділу культури і освіти українські та російські книжки, а також інші педагогічні посібники.

Вагому роль у переході на радянські стандарти відіграв перший конгрес (з'їзд) учителів області, який відбувся в м. Мукачеві 23-24 грудня 1944 р. В його роботі взяли участь понад 500 делегатів, учителів і працівників освіти з усіх регіонів та міст краю. Конгрес розглянув питання «Про чергові завдання педагогів Закарпаття». Серед 7 головних завдань учителів Закарпатської України 4 пункти мали політичний підтекст: «1. Виховати підрастаюче покоління за принципами радянської педагогіки. 2. Прищепити учням почуття любові до радянської Батьківщини...6. Ізолювати з педагогічного середовища всіх малодушних, які зрадили народ і його інтереси і служили антинародній справі окупантів. 7. Вести непримиренну боротьбу проти всіляких проявів фашистської антинародної націоналістичної ідеології, проти проявів націоналізму всіх відтінків [19, 1944. – 27 грудня]. На конгресі прийняли рішення про створення профспілкової організації вчителів.

Конгрес обрав делегатів у складі 13 вчителів для поїздки в Київ та Москву з метою ознайомлення з діяльністю та педагогічним досвідом навчальних закладів республіканської та союзної столиць [28, с. 150]. Після повернення з поїздки делегати з'їзду знайомили освітні області із системою освіти та діяльністю шкіл Радянського Союзу, методикою навчання учнів, пропагували тогочасний передовий педагогічний досвід відомих радянських педагогів.

Про важливість цієї та інших подібних їй екскурсій може свідчити хоча б архівна справа, яка донедавна ще була засекреченою, а нині зберігається у вільному доступі в ЦДАГО України: «Доповідна записка про перебування делегації Закарпатської України в Києві» [2, арк. 12-19], адресована М. Хрущову. 8 січня 1945 р. перша така делегація, очолювана І. Керчею, прибула до столиці України у складі 11 вчителів і 15 представників Спілки молоді Закарпатської України. У складі делегації перебували: заступник секретаря ЦК КПЗУ М. Бабидорич, професори А. Смужаниця, Г. Кормош, С. Добош, вчителі В. Зозуля, Г. Кепенач, представники «сільської молоді» В. Магорита, Г. Кульчинська, І. Фечора та інші [19, 1945. – 19 січня]. В дорозі делегацію супроводжували представники політуправління 4-го Українського фронту. Прямо на вокзалі делегацію зустріли представники Народного комісаріату освіти УРСР та ЦК ЛКСМУ: «Делегації під час її перебування в Києві (з 8 по 24 січня) громадськістю столиці був наданий привітний і теплий прийом» [2, арк. 12].

Спеціальна комісія, створена для прийому делегації, мала своїм завданням «допомогти розібратися посланцям вчителів і молоді Закарпатської України» в політичному, господарському, суспільному і культурному житті столиці. За 16 днів перебування делегація ознайомила з роботою ВНЗ, шкіл, дошкільних закладів, дитячих будинків, Палацу піонерів, а також «з роботою та життям колгоспної і робітничої молоді», старожитностями міста (відвідання музеїв, театрів, київської кіностудії).

Секретар ЛКСМУ В. Ключко, який складав звіт, відзначав: «Із висловлювань делегатів, особливо їх вразила висока, свідомо дисципліна учнів, яка завжди присутня в радянській школі і якої не можуть досягти в своїх групах навіть самі досвідчені педагоги Закарпатської України» [2, арк. 13]. Були вражені делегати і святом новорічної ялинки в середній школі № 6 м. Києва, а саме «масовістю заходу та активністю дітей та вдалим виконанням ними пісень, танців, спортивних вправ» [2, арк. 14].

При ознайомленні закарпатських делегатів із роботою державної системи трудових резервів у ремісничому училищі № 6 було проведено спеціальний мітинг, на якому учні розповіли про своє сучасне життя «разом з отриманням виробничих кваліфікацій, дістають освіту, ростуть в культурному відношенні, організовуючи в часи відпочинку художню самодіяльність, відвідуючи театри, кіно, музеї, виставки, лекції, доповіді і т. п.» [2, арк. 14]. Екскурсантам було вручено подарунки, власноруч зроблені учнями ремісничого училища.

Серед інших ідейно-політичних елементів екскурсій відзначимо відвідання заводу «Ленінська Кузня», де «делегати безпосередньо в цехах

розмовляли з робітниками, стахановцями, бригадами молодіжних бригад. На мітингу, який відбувся в обідню перерву, у заводському клубі колектив робітників... подарував делегації портрет Й. Сталіна» [2, арк. 15]. Окрім того, весь час перебування делегації краян на заводі знімався на кінохроніку.

Після ознайомлення з роботою і життям колгоспу «Більшовик», що в с. Шпільках Києво-Святошинського району, на квартирі одного із колгоспників відбулася зустріч із колгоспниками. «Показуючи делегації колгосп, – писав комсомольський вожак, – ми мали одну мету – всупереч тій злісній брехні, яка була поширена ворогами про колгоспи в Закарпатській Україні, розповісти про колгоспи всю правду, показати, що ця підла брехня, зовсім не відповідає дійсності» [2, арк. 16].

Протягом свого перебування делегація побувала на 10 спектаклях в усіх кінотеатрах міста, нею було переглянуто 3 кінокартини. В Київській кіностудії переглянули цілу серію журналів кінохроніки «Радянська Україна», а також зйомки, здійснені кіностудією про перебування закарпатської делегації у столиці України. А в редакції газети «Радянська Україна» відбулася зустріч із редакційними працівниками газет «Радянська Україна», «Київська правда», «Молодь України», «Сталінське плем'я», «Зірка», «Юний лєнінець», журналістами, письменниками, поетами, літературними працівниками. Вечір завершився концертом.

20 січня 1945 р. закарпатську делегацію було прийнято народним комісаром освіти П. Тичиною. Того ж дня вона зустрілася з відповідальними працівниками ЦК ЛКСМУ, секретарями Київського обкому та міськкому ЛКСМУ, отримавши від них подарунки – «бібліотеки художньої і комсомольської літератури» [2, арк. 17]. 21 січня 1945 р. делегація була присутньою на «святково-траурному» засіданні, приуроченому до 21-х роковин смерті В. Леніна.

А в день від'їзду, 24 січня 1945 р., закарпатців прийняв секретар ЦК КП(б)У з пропаганди й агітації К. Литвин. Йому делегати передали два листи на ім'я М. Хрущова: від Спілки молоді Закарпатської України та від конгресу вчителів із проханням про возз'єднання. Перебування делегації в Києві завершилося прощальним банкетом та врученням подарунків. Проводжало делегацію високе партійне та радянське керівництво республіки та Києва.

В ході перебування закарпатської делегації в Києві «Закарпатська правда» передрукувала повідомлення РАТАУ про цю подію «Делегація трудящих Закарпатської України в Києві» [19, 1945. – 19 січня], а після повернення делегації в обласній комсомольській газеті «Молодь Закарпаття» з'явилася розлога стаття В. Хайнаса «Київ – наша гордість» [20, 1945. – 11 листопада], де автор у пропагандистському дусі описує перебу-

вання закарпатської делегації в Києві.

Був і зворотній зв'язок. Вже влітку 1945 р. Закарпаття відвідали вчені України, педагоги і психологи, які в рамках підготовки і перепідготовки читали для вчителів Закарпаття лекції, проводили практичні заняття, виступали на конференціях [28, с. 159]. Це, безумовно, зміцнювало позиції педагогів Закарпаття, але разом з тим насильно впроваджувало радянську шкільну систему без врахування особливостей краю.

В період Закарпатської України ще діяло близько 30 горожанських шкіл. Такі школи працювали в містах Ужгороді, Мукачеві, Севлюші (Виноградіві), в селах Ясінях, Косівській Полянні, Дубовому, Тячеві, Вилку, Великих Лучках, Чинадієві, Ракошині та інших. До прикладу, 1938 р. у краї працювали 52 горожанські школи: 23 українські, 24 чеські, 4 угорські, 1 єврейська, а також 11 гімназій: 5 українських, 3 чеські, 1 угорська, 2 єврейські [29, с. 37]. Разом з ними запрацювали школи нового типу. В ряді великих сіл на радянській зразок створювалися десятирічки: в Міжгір'ї, Рахові, Довгому, Іршаві, Білках, Солотвині, Сваляві, Перечині тощо [21, с. 36].

Переходу на радянські стандарти в освіті сприяв і прийнятий декрет НРЗУ за № 58 від 20 квітня 1945 р. «Про здержавлення шкіл». Якщо попередні влади допускали існування недержавних закладів різних форм власності, то згідно з цією постановою всі школи, крім богословської семінарії, ставали державними й були передані під керівництво уповноваженого НРЗУ у справах освіти. Педагоги, за винятком учителів богословських шкіл, дістали статус держслужбовця [1, арк. 2, 8].

Наказом Уповноваженого НРЗУ у справах освіти І. Керчі від 20 липня 1945 р. «Про реформу системи освіти на Закарпатській Україні» навчальні заклади краю перейменовувалися за радянськими стандартами: «починаючи з 1945-46 навчального р. теперішні народні школи, горожанські школи та гімназії на Закарпатській Україні перетворити: а) в початкові школи з чотирьохлітнім курсом навчання; б) в неповні середні школи з семилітнім курсом навчання; в) в повні середні школи з десятилітнім курсом навчання» [7, арк. 11]. Початкові школи відкривалися в селах, де налічувалося не менш ніж 20 дітей шкільного віку. В Ужгороді, Мукачеві та Хусті створено повні середні школи з українською та російською мовами навчання.

У травні 1945 р. постановою НРЗУ було створено центральний методичний комітет, а в округах – окружні методичні кабінети, які надавали методичну допомогу у становленні радянської системи освіти [5, арк. 3]. Вже в першому півріччі 1945 р. за їхньою участю було проведено наради-семінари для керівників шкіл та вчителів початкових і старших класів усіх округів.

Відвідуючи школи, вони проводили показові заняття та уроки для вчителів. Водночас були проведені наради-семінари для інспекторів окружних відділів освіти з проблем інспекторського контролю за діяльністю шкіл.

Періодична преса Закарпаття на своїх шпальтах розміщувала значну кількість статей про переваги радянської освітньої системи, кроки НРЗУ щодо її впровадження в краї: «Система виховання в СРСР» [19, 1945. – 5 січня], «Шкільне виховання – на рівень нашої великої епохи» [19, 1945. – 25 травня], «Центральний методичний кабінет в Ужгороді» [19, 1945. – 27 травня], «До праці, товариші вчителі, до творчої праці. З відозви республіканської наради вчителів початкової школи до всіх учителів Радянської України» [19, 1945. – 27 липня] тощо.

У липні 1945 р. постановою НРЗУ було проведено реорганізацію системи народної освіти Закарпаття, зокрема реорганізацію шкіл на радянський лад. Вже в липні-серпні 1945 р. закарпатських учителів було направлено на двомісячні курси з перепідготовки для переходу на радянські навчальні плани. Такі курси пройшли 1000 вчителів. Звичайно, що курси проводили фахівці Міністерства освіти УРСР [4, арк. 6].

Старі підручники, навіть ті, які пройшли цензуру, не відповідали радянським програмам. І хоча вже на початку 1945 р. у школи було завезено понад 90 тис. радянських підручників, а протягом першої половини року – ще 373 тис., цього було замало [28, с. 155]. Тому Міністерством освіти УРСР перед початком 1945/1946 н. р. було розроблено спеціальні перехідні програми, розраховані на 2 роки.

У 1945-1946 н. р. на Закарпатській Україні було створено 559 початкових, 182 семирічні та 17 середніх шкіл. Мовою навчання стали рідні мови, тобто українська й мови національних меншин, які проживали в краї [4, арк. 6]. У доповідній записці «О работе школ Закарпатской области в 1945/1946 у. г.» вказувалося на ряд недоліків системи навчання: «1. Навчання у деяких школах вчителі проводять на місцевому діалекті; 2. Місцеві педагоги надзвичайно релігійні і виконують всі релігійні обряди, залежно від віросповідання; 3. Надзвичайно ускладнювало роботу вчителів їх

бідність, поширеність інфекційних хвороб та розкиданість навчальних закладів на великій відстані один від одного. 4. Багато працівників у тому числі районного та обласного рівня не лояльні до радянської влади. 5. Слабка забезпеченість шкільних бібліотек літературою, яка мала пропагувати радянський спосіб життя [4, арк. 7-8].

Стосовно «надзвичайної релігійності» вчителів, відзначимо, що навіть на Великдень 1945 р. не працювали не тільки окружні та міські відділи народної освіти, але й апарат обласного управління освіти з тодішнім завідувачим І. Керчою [8, арк. 1-2]. Боротьба з релігійністю в умовах Закарпатської області була гострою. Так, у липні 1946 р. відзначалося: «Місцеві педагоги глибоко релігійні, їх психологія наскрізь просякнута католицизмом. Лише незначна їх частина лояльно відноситься до релігії. Інші ж відкрито виконують всі релігійні обряди. Вплив церкви на населення великий. Це відбивається на навчанні та вихованні. Матеріалістичне пояснення явищ природи і суспільства, матеріалістичний світогляд часто подаються учням обережно, невпевнено» [4, арк. 8].

Водночас учням нав'язувалася нова комуністична віра. Вже в період НРЗУ створюються перші піонерські організації. З газетної статті «У піонерів Севлющини» довідуємося, що недавно в цьому окрузі створено піонерську організацію, до якої вступило вже понад 200 школярів, та й «неохоплені школою діти звертаються з усними і письмовими проханнями прийняти їх в піонерську організацію» [20, 1945. – 8 липня].

Можемо констатувати, що в умовах Закарпатської України протягом 1944-1945 рр. сталися значні зрушення в освітній сфері. Було виконано головні завдання – налагодження роботи шкіл, забезпечення їх кадрами. Комуністи в першу чергу провели перевірку на ідейну вірність місцеві кадри, в Закарпатську Україну було направлено на роботу сотні вчителів з усієї України. В цей же час було підготовлено і частково здійснено перехід на радянську систему навчання – затверджено перехідні навчальні плани та програми, головним завданням чого було навчання й виховання «радянської» людини.

1. Декрет НРЗУ про передачу всіх шкіл державі та Постанова про загальнообов'язкове відвідування дітьми шкіл (30.03.1945 - 24.07.1945) // Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). – Ф. Р-14: Президія Народної Ради Закарпатської України. – Оп. 1. – Спр. 598. – 12 арк.
2. Докладная записка о пребывании делегации Закарпатской Украины в Киеве (23.05.1945 - 06.12.1945) // Центральный державный архив громадських об'єднань України (ЦДАГО). – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 1611. – 26 арк.
3. Информации, справки, докладные записки и отчеты отдела о ликвидации неграмотности и малограмотности среди взрослого населения, о работе школ рабочей молодежи и др. (19.02.1946 - 18.05.1947) // ДАЗО. – Ф. П-1: Закарпатський обком Компартії України. – Оп. 1. – Спр. 142. – 68 арк.
4. Отчет отдела о работе школ области за 1945-1946 учебный год (09.1945 - 06.1946) // ДАЗО. – Ф. П-1. –

- Оп. 1. – Спр. 139. – 86 арк.
5. Постанова НРЗУ «Про створення в м. Ужгороді Центрального методичного кабінету та в округах – окружних методичних кабінетів для поліпшення методичної роботи вчителів та про утворення Центрального методичного кабінету в справах дошкільного виховання» (25.05.1945 - 13.06.1945) // ДАЗО. – Ф. Р-14. – Спр. 601. – 6 арк.
  6. Постанова НРЗУ про забезпечення вчителів, які прибувають з УРСР (21.08.1945 - 24.08.1945) // ДАЗО. – Ф. Р-14. – Оп. 1. – Спр. 622. – 3 арк.
  7. Постанова НРЗУ про організацію системи освіти, розробку тематики занять, внутрішній розпорядок шкіл та посилення шкільної та позашкільної праці вчителів (03.03.1945 - 15.12.1945) // ДАЗО. – Ф. Р-14. – Оп. 1. – Спр. 600. – 24 арк.
  8. Постанова НРЗУ про призначення заробітної плати вчителям та працівникам шкіл (01.09.1945 - 01.09.1945) // ДАЗО. – Ф. Р-14. – Спр. 620. – 9 арк.
  9. Постанови НРЗУ про покращення матеріальних умов вчителів верховинських районів та сіл, віддалених від комунікаційних центрів Закарпатської України (01.10.1945 - 24.12.1945) // ДАЗО. – Ф. Р-14. – Оп. 1. – Спр. 621. – Арк. 2-3.
  10. Проект постанови НРЗУ про призначення вчителів тільки зі згодою Уповноваженого НРЗУ в справах освіти (02.01.1945 - 02.01.1945) // ДАЗО. – Ф. Р-14. – Оп. 1. – Спр. 619. – 2 арк.
  11. Спецдонесення управління Державної Безпеки Закарпатської України про скарги вчителів, які прибули з Радянської України, про відсутність підручників у школах, про погане постачання продуктами харчування та продовольством // ДАЗО. – Ф. Р-14. – Спр. 624. – 1-1-зворот арк.
  12. Циркуляр Рахівського районного шкільного інспекторату про роботу інспекторату, про вимоги, які ставляться до початкових шкіл в питаннях забезпечення шкіл вчителями, забезпечення вчителів квартирами, продовольчими товарами, організації сільських бібліотек, тощо (24.04.1945 - 24.04.1945) // ДАЗО. – Ф. Р-14. – Спр. 604. – 2 арк.
  13. Циркуляр Уповноваженого НРЗУ в справах освіти про невтручання педагогічних колективів у справи затриманих вчителів військовими та цивільними органами влади (20.04.1945 - 20.04.1945) // ДАЗО. – Ф. Р-14. – Оп. 1. – Спр. 608. – 1 арк.
  14. Циркуляр Уповноваженого НРЗУ в справах освіти про обмеження педагогів від буржуазної націоналістичної ідеології, розповсюджуваної фашистськими окупантами у минулому // ДАЗО. – Оп. 1. – Спр. 607. – 1 арк.
  15. Штатний розклад відділу освіти НРЗУ та округових відділів народної освіти Закарпатської України (29.01.1945 - 23.03.1945) // ДАЗО. – Ф. Р-14. – Оп. 1. – Спр. 599. – 6 арк.
  16. 19 листопада 1944 р. – Резолюція першої конференції КПЗУ про чергові завдання партійних організацій // Шляхом Жовтня. Збірник документів. – Т. VI. (VIII-1944 р. – I-1946 р.). – Ужгород: Карпати, 1965. – С. 62-66.
  17. 5-6 грудня 1944 р. – Протокол засідання Рахівського окружного Народного комітету про схвалення Маніфесту 1-го з'їзду Народних комітетів Закарпатської України // Шляхом Жовтня. Збірник документів. – Т. VI. (VIII-1944 р. – I-1946 р.). – Ужгород: Карпати, 1965. – С. 97-111.
  18. Вісник Народної Ради Закарпатської України (Вісник НРЗУ).
  19. Закарпатська правда.
  20. Молодь Закарпаття.
  21. Гомоннай В. Народна освіта Радянського Закарпаття / В. Гомоннай. – Київ-Ужгород, 1988. – 168 с.
  22. Довганич О. Про педагогічні репресії в Закарпатті в кінці 1944 р. - 1945 р. / О. Довганич, О. Корсун // Новини Закарпаття. – 1989. – 12 листопада. – С. 4.
  23. Кляп М. Питання освіти та діяльності народних комітетів Закарпатської України / М. Кляп // Науковий вісник УжНУ. – Серія: Історія. – 2002. – № 6. – С. 162-171.
  24. Кляп М. Загальноосвітня школа / Освіта та наука в Закарпатті (1946-1990) / М. Кляп // Нариси історії Закарпаття. – Т. III. – Ужгород, 2003. – С. 341-354.
  25. Кучер Т. В. Діяльність Народної Ради Закарпатської України у галузі освіти / Т. В. Кучер. // Науковий вісник УжНУ. Серія: Історія. – Вип. 7. – Ужгород, 2002. – С. 75-78.
  26. Макара М. Закарпатська Україна: шлях до возз'єднання, досвід розвитку (жовтень 1944 р. - січень 1946 р.) / М. Макара. – Ужгород, 1995. – 108 с.
  27. Мішанин В. В. Трансформація системи освіти в період Закарпатської України 1944-1945 рр. / В. В. Мішанин, М. Д. Місюк // Розум в ХХІ столітті. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Сімферополь, 20 червня 2012 р.). – Т. 1. – Сімферополь, 2012. – С. 25-32.
  28. Химинець В. Освіта Закарпаття / В. Химинець, П. Стрічак, Б. Качур, М. Талапканич. – Ужгород: Карпати, 2009. – 462 с.
  29. Химинець В. В. Освіта і час: Статті / В. В. Химинець. – Ужгород: Карпати, Інформаційно-видавничий

центр ЗІППО, 2012. – 304 с.

30. Ходанич П. М. Педагогічна та освітньо-культурна діяльність українських письменників-емігрантів на Закарпатті в міжвоєнний період (1919-1939) / П. М. Ходанич: Автореферат дис... канд. пед. наук. – Київ, 2000. – 20 с.

РЕЗЮМЕ

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ РЕФОРМА ЗАКАРПАТСКОЙ УКРАИНЫ (1944-1946 гг.): ПЕРЕХОД НА СОВЕТСКИЕ СТАНДАРТЫ

Мищанин В. В. (Ужгород)

В статье речь идет о реформировании образования в период Народной Рады Закарпатской Украины. Автор анализирует законодательство НРЗУ в сфере образования (декреты, постановления, распоряжения). Указывается на деятельность отдела по делам образования и решение ним главных заданий – налаживания работы школ, кадрового обеспечения учебных заведений. Главный акцент сделан на исследовании вопроса постепенного перехода на советскую систему обучения и воспитания: введение переходных, а с 1944/1945 учебного года и постоянных советских учебных планов, учебников, методического обеспечения; «повышение квалификации» местных учителей; образования пионерских организаций.

Ключевые слова: Закарпатская Украина, образование, школа, учителя, УССР, реформа, пионеры.

SUMMARY

EDUCATIONAL REFORM OF TRANSCARPATHIAN UKRAINE (1944-1946): TRANSITION TO SOVIET STANDARDS

V. Mischanyn (Uzhhorod)

The article deals with the education reform during the period of People's Council of Transcarpathian Ukraine. The author analyzes the legislation of People's Council of Transcarpathian Ukraine in education (decrees, regulations, orders). The article indicates the activities of the newly established Department of education and solving of main tasks by it – setting up of schools, staffing of schools. The main focus was made on research of question of the gradual transition to the Soviet system of training and education, the introduction of transition and beginning with 1944/1945 school year continuing Soviet curricula, textbooks and methodological support; «Training» of local teachers; formation of pioneer organizations.

Keywords: Transcarpathian Ukraine, education, school, teachers, the USSR, reform, pioneers.